

Jonas JUŠKEVIČIUS

Mykolo Romerio universitetas

Vaiko interesų pirmumas dirbtinio apvaisinimo kontekste

Debatuose dėl dirbtinio apvaisinimo teisinio reguliavimo į pagalbą pasitelkiama individo teisių kalba. Viena ar kita individo teise paremtas argumentas gali pateisinti vienokį ar kitokį požiūrį į dirbtinį apvaisinimą. Šiame kontekste susikerta skirtingų individų skirtingos teisės ir interesai. Dažniausiai yra akcentuojamas porų, kenčiančių nuo nevaisingumo, noras turėti savo ar bent iš dalies savo biologinių palikuonių, tačiau būsimo vaiko interesai ir teisės dėl įvairiausių priežasčių yra nutylimi. Žmogaus teisių doktrinoje jau antras dešimtmetis konsoliduojasi vaiko interesų pirmumo principas, kuris suteikia galimybę įvertinti vaiko interesus ir teises atsižvelgiant į ateitį ir kuris laipsniškai įžengia į debatus, susijusius su dirbtinio apvaisinimo technologijomis. Šiame straipsnyje nagrinėjami vaiko interesų pirmumo principo taikymo aspektai dirbtinio apvaisinimo technologijų teisinio reguliavimo kontekste.

The language of individual rights is generally invoked in the debates concerning the legal regulation of assisted reproduction techniques. The argument based on a particular individual right could justify a particular stance on assisted procreation. In that highly controversial area different rights and interests of all subjects involved collide. Usually in these debates a desire of adult individuals for genetically related offspring is highlighted, meanwhile the rights and interests of the future child for various reasons are neglected. However, the principle of „the best interest of the child“ which is consolidating in the human rights law gradually enters into the debates. The paper analyses some aspects of the application of the best interest of the child to the legal framework of assisted reproduction techniques.

Įvadas

Naujos technologinės galimybės žmogaus prokreacijos srityje suteikia nevaisingoms poroms viltį turėti biologinį vaiką. Kitaip tariant, yra atsiliepiama į augantį socialinį poreikį dėl nevaisingumo ir sterilumo tendencijų Vakarų visuomenėje pasinaudoti tokiomis technologijomis. Dirbtinio apvaisinimo procedūros visuomenėje iš principo yra gana palankiai vertinamos – apie tai byloja ir technologijų atmainų, kurios skiriasi viena nuo kitos procedūriniu sudėtingumu ir intervencijos laipsniu, daugėjimas. Šių technologijų praktinės galimybės sukelia padarinius ne tik konkrečiam individui, bet ir visuomenei. Dėl padarinių socialinio reikšmingumo kyla kai kurie teisėti klausimai: ar troškimas turėti vaiką pasitelkiant tokias technologijas gali būti interpretuojamas kaip teisė „į vaiką bet

kokia kaina“? Ar yra pateisinama visada ir bet kuriomis aplinkybėmis pasinaudoti jomis? Kokie subjektai gali pasinaudoti šiomis technologijomis ir kokios ribos turi būti nustatytos? Akivaizdu, kad nediskutuojama apie trokštamo tikslo (vaikas), bet apie priemonių, naudojamų, kad būtų pasiektas šis tikslas, legitimumą.

Nenuostabu, kad debatuose dėl dirbtinio apvaisinimo teisinio reguliavimo apimties į pagalbą pasitelkiama individo teisių kalba. Viena ar kita individo teise paremtas argumentas gali pateisinti vienokį ar kitokį požiūrį į dirbtinio apvaisinimo ribojimo apimtį. Tačiau šiame kontekste susikerta skirtingų individų skirtingos teisės ir interesai: suaugusiųjų individų interesas turėti vaikų; motinos teisė į sveikatos priežiūrą, vaiko, gimsiančio pasitelkus tokį būdą, teisė vystyti patenkinamoje aplinkoje, paties žmogaus embriono žmogiškasis orumas, ir, be abejo, taip pat nepamirštama paminėti mokslininko laisvę atlikti mokslinius tyrimus ar reprodukcinės medicinos profesionalų profesinę autonomiją. Viešame diskurse dažniausiai akcentuojamas porų, kenčiančių nuo nevaisingumo, noras turėti savo ar bent iš dalies savo biologinių palikuonių, reprodukcinę technologijų specialistų galimybės padėti tokioms poroms. Kita vertus, stebint debatus yra akivaizdu, kad būsimo vaiko interesai ir teisės dėl įvairiausių priežasčių yra nutylimi. Akivaizdu yra ir tai, kad vaikas, gimsiantis pasitelkus šias technologijas, yra labiausiai pažeidžiamas subjektas, jau nekalbant apie tai, kad jo interesai teisiškai negalėjo būti ginami, kai buvo priimtas sprendimas jį pradėti, nes jis, kaip teisės subjektas,¹ dar neegzistavo. Tačiau žmogaus teisių doktrinoje jau antras dešimtmetis konsoliduojasi vaiko interesų pirmumo principas, kuris suteikia galimybę įvertinti vaiko interesus ir teises iš ateities perspektyvos ir kuris laipsniškai įžengia į debatus, susijusius su dirbtinio apvaisinimo technologijomis.²

Vaiko interesų pirmumo principo įtraukimas į šiuos kontraversiškus debatus logiškai iškelia klausimą, ar tuomet pagrįstai valstybė ar religija kaltinama siekiu kontroliuoti tokią privacią savo piliečių sferą kaip prokreacija. Šiame straipsnyje iškeliamas hipotezė, kad dirbtinio apvaisinimo reguliavimas įstatymu, atsižvelgiant į vaiko interesus, reiškia ne valstybės nepasotinamą ir nepamatuotą norą kontroliuoti, bet siekimą užtikrinti labiausiai pažeidžiamų subjektų, susijusių su dirbtiniu apvaisinimu, t. y. vaikų, gimsiančių pasitelkus dirbtinį apvaisinimą, teises ir interesus.

Šio straipsnio tikslas yra panagrinėti vaiko interesų pirmumo principo taikymą dirbtinio apvaisinimo technologijų kontekste ir išsiaiškinti, ar heterologinis dirbtinis apvaisinimas yra suderinamas su vaiko interesų pirmumo principu.

Vaiko interesų pirmumo principas tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose

Vaiko interesų pirmumo (angl. „*the best interest of the child*“, „*child welfare*“; kiti liet. atitikmenys „geriausi vaiko interesai“, „vaiko gerovė“, „prioritetinės vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principas“) principas yra palyginti nenaujas. Jis pirmą kartą tarptautiniu mastu buvo suformuluotas 1959 m. Vaiko teisių deklaracijoje, o vėliau konsensuso pagrindu įtrauktas į Vaiko teisių konvencijos tekstą (1989), kur tapo vienu iš pagrindinių Konvencijos teisinių principų. Daugelyje nacionalinės teisės sistemų vaiko interesų pirmumo principo koncepcija jau nekelia abejonių dėl savo paties egzistavimo, o būtent

todėl, kad „vaikui, atsižvelgiant į jo fizinį ir psichinį nebrandumą, reikia ypatingos apsaugos ir priežiūros, taip pat atitinkamos teisinės apsaugos, tiek iki gimimo, tiek ir po jo“ (Vaiko teisių konvencijos Preambulė), jis tapo pagrindiniu teisės principu daugelio šalių šiuolaikinėje šeimos teisėje.

Konvencijos 3 str. nustato, kad vaiko interesų pirmumo principas turi būti visų su vaiku susijusių veiksmų ir sprendimų pirmaeilė aplinkybė. LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 4 straipsnis taip pat nustato, kad „visur ir visada pirmiausia turi būti atsižvelgiama į teisėtus vaiko interesus“. Civilinio Kodekso 3.3 str. irgi vienareikšmiškai nustato, kad reglamentuojant šeimos santykius turi būti remiamasi ir „prioritetinės vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principu“. Šio principo privalo laikytis tėvai, kiti teisėti vaiko atstovai, valstybės, vietos savivaldos ir visuomeninės institucijos, kiti fiziniai ir juridiniai asmenys. Tai reikštų, kad tie, nuo kurių priklauso sprendimų priėmimas, tarp jų tiek viešosios, tiek privačios socialinės saugos institucijos, teismai, vykdomosios ir įstatymų leidybos institucijos, privalo identifikuoti vaiko interesus visumos kontekste, *kartu įvertindami ir vaiko interesus iš ateities perspektyvos*. Šis principas apima platų veiksmų, į kuriuos privaloma atsižvelgti priimant teisėtą ir teisingą sprendimą, spektrą ir juo siekiama, kad konkretus vaikas būtų dėmesio centre, priimant su juo susijusius sprendimus. Interesų konflikto atveju turi būti atsižvelgiama į konkretaus vaiko interesus juos priešinant atskirų šeimos narių ar bendriesiems interesams. Taip pat, jeigu konfliktuoja keli to paties vaiko interesai, turi nusverti interesai, atspindintys vaiko gerovę iš ateities perspektyvos.³

Tačiau reikia pažymėti, kad vaiko interesų pirmumo principas mokslinėje literatūroje yra vertinamas nevienareikšmiškai, ypač dėl šio principo taikymo kai kuriose praktinėse situacijose, pvz., nustatant vaiko gyvenamąją vietą po tėvų skyrybų⁴ ar dirbtinio apvaisinimo kontekste⁵. Be to, jis yra vienas iš aptakiausių principų ne tik Vaiko teisių konvencijos tekste, bet ir apskritai tarptautinėje žmogaus teisių doktrinoje. Nuomonės skiriasi visų pirma dėl paties principo turinio ir daugiausia kritikos gaunama dėl apibrėžimo nebuvimo. Kita vertus, Konvencija nesiekė ir negalėjo nustatyti, kaip šis principas gali būti taikomas konkrečioje situacijoje, nes principo prasmė gali kisti priklausomai nuo situacijos turinio. Diskusijos kyla dėl pačios vaiko interesų pirmumo principo ir vaiko teisių tarpusavio sąveikos. Ar Konvencijoje įtvirtintų vaiko teisių modelis yra platesnis negu vaiko interesų pirmumo principas ir jis tokiu būdu apima ir pastarąjį? Ar atvirkščiai, minėtas principas yra viršesnis, ir tokiu būdu vaiko teisės subordinuojamos šiam principui? Ar galima diversifikuoti atvejus, kai vienu atveju konkrečios vaiko teisės taikymas turi turėti pirmenybę, o kitu atveju – vaiko interesų viršenybės principas?

Vienareikšmiško atsakymo nėra. JT Žmogaus teisių komitetas ne kartą yra pažymėjęs, kad vaiko interesų pirmumas yra teisė, kuri yra išdėstyta tarp kitų Konvencijos teisių. Kita vertus, sisteminė Konvencijos analizė leidžia teigti, kad vaiko, kaip labiausiai pažeidžiamo asmens, interesų viršenybės principas yra naujoviško pobūdžio instrumentas, leidžiantis veiksmingai spręsti su vaiku susijusius klausimus. Tai plačios apimties nuostata, nurodanti būdą, kaip turi būti realizuojamos visos vaiko teisės. Principas yra tiesiogiai susijęs su teisių, įtvirtintų Konvencijoje, įgyvendinimu, jo taikymas gali būti lemiamas situacijose, kurios nėra aiškiai numatytos pačioje Konvencijoje, bet kurios neabejotinai yra tiesiogiai susijusios su vaiko gerove.

Tačiau galima teigti, kad vaiko interesų pirmumo principo pagrindas yra žmogaus orumo principas, iš kurio kyla visos prigimtinės žmogaus teisės. Žmogaus orumas ir yra tas pagrindas, ant kurio realizuojasi vaiko tapatumas, savigarba, savęs įgyvendinimas. Vaiko interesų pirmumo principas Konvencijoje yra laikomas vienu iš pagrindinių jos principų kartu su nediskriminavimo principu, su teise į gyvybę, išgyvenimą ir vystymąsi bei su dalyvavimo principu. Šie principai yra ne tik žmogaus orumo išvestinės, bet kartu ir vaiko žmogiškojo orumo sudėtiniai elementai. Kiekvienas iš šių principų yra *esminis*, laiduojant vaiko asmens tapatumo formavimąsi. Kiekvienos vaiko teisės realizavimas turi būti vertinamas remiantis šiais esminiais principais.⁶

Vaiko interesų pirmumo principas dirbtinio apvaisinimo kontekste

Vaiko interesų pirmumo klausimas dirbtinio apvaisinimo kontekste gali būti išskiriamas dviem lygmenimis: medicininiumi bei psichosocialiniu. Abu šie lygmenys yra svarbūs, nors, kaip rodo Europos šalių praktika, daugiau diskutuojama dėl gimšiančio vaiko psichosocialinės gerovės, o vaiko gerovės medicininis aspektas yra nutylimas, preziumuojant jį kaip neaktualų. Pripažįstama, kad dirbtinio apvaisinimo medicininis saugumas yra įvairių spėlojimų objektas, nes pirmieji vaikai, gimę pasitelkus tokias technologijas, dabar yra jaunuoliai⁷, praktiškai nėra ir šių jaunuolių tyrimų, ypač ilgalaikių.⁸ Autoritetinga Britų medicinos tyrimų taryba 2004 m. ataskaitoje dėl dirbtinio apvaisinimo technologijų įvertinimo dabartinę situaciją dėl dirbtinio apvaisinimo technologijų saugumo apibūdino taip: „nors dabartiniu metu plačiai reiškiamas įsitikinimas, kad dirbtinio apvaisinimo technologijos yra, bendrai paėmus, saugios, tačiau tai patvirtinantys įrodymai, ypač žvelgiant iš ilgalaikės perspektyvos, yra silpni, palyginti su kitomis panašiai įsigalėjusiomis klinikinėmis technikomis“⁹. Tiesa, esama fragmentiškų šios problemos iškėlimo į socialinių debatų lygmenį atvejų. Pvz., kyla pagrįstų abejonių dėl vieno iš agresyviausių dirbtinio apvaisinimo *in vitro* (mėgintuvėlyje) metodų – intracitoplazminės spermatozoidų injekcijos (toliau ICSI) saugumo.¹⁰ Prancūzijoje šiuo klausimu vyko diskusijos Nacionaliniame konsultaciniame etikos komitete. Jomis remdamasi Prancūzijos Vaiko teisių ombudsmeno tarnyba savo ataskaitoje JT Vaiko teisių komitetui konstatavo, kad Prancūzijoje, kaip ir kitose šalyse, ICSI procedūros pradėtos atlikti praktikoje, pažeidžiant Niurnbergo kodekso nuostatas, t. y. pradėti tiesioginiai eksperimentai su žmogumi, prieš tai neatlikus analogiškų tyrimų su gyvūnais.¹¹

Kalbant apie vaiko interesų pirmumo principo medicininį aspektą, dalis debatų dalyvių, prieštaraujančių dirbtinio apvaisinimo reguliavimui, mano, kad būtent reprodukcinės medicinos profesionalų savireguliacijos mechanizmas, skatinantis siekti aukščiausių medicinos standartų, užtikrina vaiko gerovę, tad nėra jokios būtinybės bet kuriuo sprendimų priėmimo lygiu pasitelkti į pagalbą šį teisės principą.¹² Šis argumentas taip pat yra paremiamas teiginiu, kad dirbtinis apvaisinimas yra iš esmės privatus sandoris tarp nevaisingų užsakovų ir dirbtinio apvaisinimo paslaugų teikėjų.¹³ Taip dirbtinis apvaisinimas turėtų būti atskirtas nuo viešosios politikos svarstymų, nebent jei tai būtų susiję su visuomenės sveikatos finansavimo reikalais. Reguliavimo priešininkai pateikia kaip pavyzdį Suomijos atvejį, kai patys reprodukcinės medicinos bendruomenės nariai be reguliuojančių insti-

tucijų įtakos yra linkę implantuoti į motinos gimdą ne daugiau kaip vieną embrioną, kad būtų išvengta daugybinio nėštumo, keliančio grėsmę tiek moters, tiek vaisiaus sveikatai, komplikacijų.¹⁴ Tačiau savireguliacijos modelio šalininkai visuomet linkę nutylėti svarbų faktą – absoliuti dauguma reprodukcinės medicinos praktikos yra privačiose rankose. Lygiai taip pat nutylimi ir interesų reprodukcinėje medicinoje kylantys konfliktai.

Psichosocialinis vaiko interesų viršenybės aspektas susilaukia daugiau dėmesio debatuose dėl dirbtinio apvaisinimo reguliavimo, nors ir jis nestokoja kontraversiškų vertinimų, ypač žvelgiant suaugusio individo autonomijos požiūriu. Dažniausiai yra diskutuojama dėl donorų lytinių ląstelių (tiek vyriškų, tiek moteriškų) panaudojimo dirbtinai apvaisinant moterį, kai vienas iš poros partnerių yra sterilus (dirbtinis heterologinis apvaisinimas), nors egzistuoja problemų ir homologinio dirbtinio apvaisinimo atveju, pvz., moters apvaisinimas nestabilioje partnerystėje arba moters apvaisinimas mirusio sutuoktinio lytinėmis ląstelėmis. Heterologinio dirbtinio apvaisinimo atveju išsiskleidžia ypač platus problemų spektras, tad būtina įvertinti vaiko, gimsiančio pasitelkus tokį būdą, interesus iš ateities perspektyvos: vienišų moterų bei lesbiečių porų apvaisinimas, moterų apvaisinimas po menopauzės, embrionų donorystė, surogatinė motinystė bei donorystės anonimiškumas. Šis problemų spektras sukuria daugybę implikacijų šeimos teisei, joms apžvelgti reikėtų ne vienos mokslinės studijos. Tačiau yra verta panagrinėti, ar apskritai heterologinio dirbtinio apvaisinimo praktika¹⁵ neprieštarauja būsimo vaiko interesams.

Vaiko teisių konvencija įtvirtina vaiko teisę žinoti savo biologinius tėvus ir būti jų globojamam, kai tai yra įmanoma (7 str.). Šiuo klausimu išsiskiria du požiūriai į tėvystės ryšių pobūdį. Pirmasis požiūris, įtvirtintas minėtoje Konvencijos nuostatoje, atspindi tūkstantmetę šeimos teisės tradiciją, kurioje prioritetas yra suteikiamas biologiniams tėvystės ryšiams. Kita vertus, ne ką senesnio įvaikinimo instituto, kai teisėti vaikai ir įvaikiai savo teisėmis yra sulyginti, egzistavimas leistų manyti, kad tam tikra prasme socialinė tėvystė sumenkina biologinę giminystės duotybę. Tačiau kalbant apie įvaikinimo institutą, reikia pabrėžti, kad jo paskirtis yra apsaugoti jau gimusio vaiko, kuris dėl įvairiausių priežasčių neteko vieno ar abiejų tėvų, taip pat ir įvaikinančios šeimos interesus, bei įtvirtinti su tuo susijusias tarpusavio pareigas, analogiškas pareigoms, kylančioms iš biologinės tėvystės ryšių.¹⁶ Kitas požiūris iškelia socialinius tėvystės ryšius, kai biologiniai tėvystės ryšiai tampa nereikšmingi. Iš feministinės pakraipos šeimos sociologijos akademinių tekstų tokios socialinės tėvystės atmainos, kaip „psichologinė tėvystė“, „*de facto* tėvystė“ ar „tėvystė estoppelio pagrindu“, yra pradamos perkelti ir į teismų sprendimus (tiesa, kol kas tai labiau būdinga anglosaksų teisės tradicijos šalims).¹⁷

Heterologinio dirbtinio apvaisinimo technologijų taikymas kuria naujas šeimos asimetrijas, tiesiogiai susijusias su tėvystės subjektų daugėjimu. Atsiranda, pavyzdžiui, daugtėvystės (biologinis tėvas – donoras ir socialinis tėvas) arba daugmotinystės (biologinė motina taip pat gali nesutapti su socialine motina) fenomenas.¹⁸ Dažniausias heterologinio apvaisinimo atvejis, kai tik viena motina turi genetinį ryšį, o nevaisingas motinos sutuoktinis (partneris) be išlygų sutinka būti donoro pakaitalu (taip pat ir dėl kaltės jausmo, kuris kyla žmonos, geidžiančios motinystės, atžvilgiu). Nors iš pradžių situacija, atrodytu, priimtina porai, vėliau dažnai gali kilti psichologiniai konfliktai (tai patvirtina ir socialinių bei šeimos santykių kokybiniai tyrimai)¹⁹: tėvas ima traktuoti gametų dovanojimą

kaip biologinę neištikimybę, netgi pasireiškia jo konkurencijos jausmas donoro atžvilgiu, tai dar labiau sukomplikuoja jo savigraužą dėl savo sterilumo, jis dažnai gali jausti socialinę tėvystę kaip svetimkūnį ir t. t. Tad toks klimatas šeimoje turi poveikį ir augančio vaiko socialinės-psichologinės tapatybės formavimuisi.²⁰

Kita problema, susijusi su heterologiniu dirbtiniu apvaisinimu, yra donorų anonimiškumo klausimas. Daugelyje šalių, kuriose yra įteisintas šis apvaisinimas, teisės aktuose yra įtvirtintas lytinių ląstelių donoro anonimiškumo principas, t. y. vaikas, pradėtas tokiu būdu, neturi teisės žinoti vieno iš biologinių tėvų (kai kuriais atvejais ir abiejų biologinių tėvų). Iš pradžių šios teisės nuostatos paskirtis buvo apsaugoti suaugusiųjų asmenų teisę į privatumą, o vėliau paskirties interpretacija buvo išplėsta, įtraukiant ir vaiko geriausių interesų apsaugą. Vaiko teisių konvencijos 7 straipsnis įpareigoja valstybes gerbti vaiko teisę žinoti savo biologinius tėvus ir būti jų globojamam, kai tai yra įmanoma. Kita vertus, Konvencijos 8.2 str. numatoma, kad „jei vaikui neteisėtai atimama dalis ar visi jo tapatybės elementai, valstybės dalyvės suteikia jam paramą ir apsaugą, reikalingą jo tapatumui kuo skubiau atkurti“. Veiksmo aplinkybė „neteisėtai“ buvo įtraukta į Konvencijos tekstą primygtinai reikalaujant Argentinai, Norvegijai ir Nyderlandams, nors, kaip pažymėjo Australijos atstovas Konvencijos parengiamųjų darbų metu, galima suprasti egzistavusią teisinę situaciją šiose šalyse, tačiau dalies ar viso vaiko tapatumo „teisėtai“ atėmimas yra paprasčiausiai neįsivaizduojamas.²¹ Taigi biologiniai vaiko tapatybės elementai yra vieni iš esminių, kurių valstybės negali savo nuožiūra atimti iš vaiko. Šios teisės įtvirtinimas yra atsakas į moralinio pobūdžio problemą, kai kam nors yra nustatoma, kad jam nepriklauso tai, kas kitiems priklauso kaip savaime aiškus dalykas; o nustatantysis turi teisę to neduoti ar tai visokeriopai trukdyti.

Donorų anonimiškumo klausimu tampa aktuali jau paminėtų nuomonių dėl tėvystės ryšių pobūdžio priešprieša: biologinių tėvystės ryšių prioritetas, atspindintis šeimos teisės tradiciją, bei modernioji tėvystės ryšių samprata, kai iškeliami socialiniai tėvystės ryšiai. Konvencijos 7 straipsnio išlyga „kai tai įmanoma“ taip pat kelia teorinių ginčų: vieni šią išlygą sieja su kai kuriais atvejais pasireiškiančiu paties vaiko interesu nežinoti savo biologinių tėvų, kiti tai sieja su objektyviomis priežastimis, kai valstybės institucijos turi ribotas galimybes išsiaiškinti vaiko kilmę (pvz., vaikai pamestinukai).

Tačiau galima teigti, kad yra stebima tendencija nacionaliniuose teisės aktuose ir teismų praktikoje teikti pirmenybę pastarajai, siaurai interpretacijai. Donorų anonimiškumo klauzulės buvimas kai kurių valstybių dirbtinio apvaisinimo įstatymuose galėtų būti aiškintinas tuo, kad heterologinio apvaisinimo praktika išgalėjo dar tuo metu, kai tik prasidėjo įsivaikintų asmenų judėjimas už teisę sužinoti savo biologinius tėvus,²² kitaip tariant, dauguma šių valstybių įtvirtino donorystės anonimiškumo principą dar prieš Vaiko teisių konvencijos priėmimą (priimta JT Generalinėje Asamblėjoje 1989, o įsigaliojo, surinkus reikiamą ratifikacijų skaičių, 1990 m.). Konvencijos 7 str. nuostata daug prisidėjo prie besiformuojančios laipsniškos nacionalinės įstatymų leidybos tendencijos atsisakyti kažkada įtvirtinto donorų anonimiškumo principo. Be to, vaiko tapatumo turinys Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos dinamiškos interpretacijos dėka pateko į šios Konvencijos 8 str., nustatančio asmens teises į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą, apsaugos sritį.²³ Kai kurios šalys iš karto savo teisę adaptavo prie naujos žmogaus

teisių realijos.²⁴ Pvz., Austrijos 1992 m. Dirbtinio apvaisinimo įstatymas interpretavo Vaiko teisių konvencijos 7 str. įtvirtintą vaiko teisę žinoti savo tėvus ir Europos žmogaus teisių konvencijos 8 str. įtvirtintą teisę į šeimos gyvenimo gerbimą, kaip pagrindą, kurio negali nusverti donoro anonimiškumo įteisinimas. Šveicarija Vaiko teisių konvencijos 7 str. nuostatą 1992 m. įtraukė į savo Konstituciją. Kitos šalys teisinio donorų anonimiškumo atsisakė vėliau ir tokių įstatymų leidėjo apsisprendimą iš dalies paskatino mokslinės studijos, pasirodžiusios mokslinėje spaudoje apie 2000 m. ir pateikusios svarių įrodymų dėl donorų anonimiškumo daromos psichologinės žalos vaikams, pradėtiems pasitelkus anoniminius donorus²⁵. Kita vertus, negalima nuvertinti ir nusistovėjusio konkrečios šalies įstatymo leidėjo požiūrio į dirbtinio apvaisinimo technologijų reguliavimą: vienur jis remiasi teisininkų požiūriu, į pirmą vietą iškeliant žmogaus teisių doktrinos svarbą, kitur – reprodukcinės medicinos atstovų požiūriu, suteikiant kuo platesnę profesinę autonomiją. Norvegija biotechnologijų taikymo medicinoje įstatymu donorų anonimiškumo privilegiją atšaukė 2003 m., Nyderlandai tai padarė 2004 m. (verta prisiminti, kad būtent šios šalys Vaiko teisių konvencijos parengiamųjų darbų metu primygtinai reikalavo, kad kai kuriais teisės aktų numatytais atvejais būtų leidžiama neatskleisti vaikui kai kurių jo tapatybės elementų). Kitas šalis, pavyzdžiui, Didžiąją Britaniją, donorų anonimiškumo atsisakyti paskatino teismų sprendimai. Nors toks svarbus vaiko, gimusio pasitelkus donorą, tapatybės elementas, kaip teisė žinoti savo tėvus, tiesiogiai dar nebuvo nagrinėjamas Europos žmogaus teisių institucijų praktikoje, pastarosios šalies teismai turėjo progos pasisakyti apie tai. Pvz., Jungtinės Karalystės Aukščiausiasis Teismas byloje, kurioje šešerių metų vaikas kovojo už savo teisę žinoti biologinį tėvą, konstatavo, kad EŽTK 8 str., įtvirtinančio teisę į privatų ir šeimos gyvenimą, apsauga apima ir asmens tapatumo sąvoką, taip pat ir asmens kilmę, ir galimybę suvokti ją.²⁶ Taip, anot teismo, yra visiškai akivaizdu, kad ir vaikas, gimęs dirbtinės inseminacijos būdu, gali norėti žinoti apie savo kilmę. Jungtinė Karalystė, remdamasi teismo išvada, 2004 m. Įstatymu dėl dirbtinio apvaisinimo kontroliuojančios institucijos nustatė naujas taisykles, kurių pagrindu nauji lytinių ląstelių donorai nuo 2005 m. balandžio mėn. neturi anonimiškumo privilegijos.²⁷ Kita vertus, kalbant apie stebimą donorų anonimiškumo atsisakymo nacionaliniuose teisės aktuose tendenciją, reikia pažymėti ir JT Vaiko teisių komiteto vaidmenį: Komitetas atvirai kritikavo Daniją, Prancūziją, Norvegiją ir Jungtinę Karalystę dėl jų teisės aktuose įtvirtinto donorų anonimiškumo principo, kaip prieštaraujančio vaiko interesų pirmumo principui bei vaiko teisei žinoti savo tėvus (Norvegija ir JK, kaip minėta, anonimiškumo atsisakė).²⁸

Nors anoniminės donorystės atsisakymas tiek socialiniu, tiek psichologiniu ar teisiniu požiūriais išsprendžia vienas problemas, tačiau iškelia kitas. Kita vertus, anonimiškumo uždraudimas teisės aktuose geriausių vaiko interesų vardan, neskatina tėvų vaikams atskleisti jų tikrąsias pradėjimo aplinkybes – tai iliustruoja Švedijoje atliktas tyrimas. Šioje šalyje anoniminė lytinių ląstelių donorystė buvo uždrausta dar 1985 m.: įstatymu tėvai yra įpareigojami informuoti vaikus, sulaukus jų „pakankamo brandumo“.²⁹ Tyrimas parodė, kad 90 proc. tirtų šeimų dar buvo nepasiryžusios atskleisti vaikams jų biologinės tapatybės. Bendrai paėmus, heterologinio dirbtinio apvaisinimo pagrindiniai šalininkai yra reprodukcinės medicinos bendruomenė, suinteresuota pateikti dirbtinio apvaisinimo paslaugas kiek įmanoma platesniam subjektų ratui, nepriklausomai nuo to, ar subjektai

yra objektyviai nevaisingi (pvz., vienišų moterų apvaisinimas). Donorų anonimiškumo nebuvimas yra visuomet minimas kaip rimta kliūtis reprodukcinės medicinos plėtotei ir įstatymų leidybos iniciatyvos, kuriomis siekiama harmonizuoti nacionalinę teisę su Vaiko teisių konvencijos 7 ir 8 str. nuostatomis, sulaukia stipraus lobistinio pasipriešinimo. Pvz., Suomijoje, vienoje iš nedaugelio Europos šalių, neturinčioje įstatyminio dirbtinio apvaisinimo reguliavimo, įstatymo parengimo bandymai žlugo, kai Sveikatos apsaugos ministerija, atstovaudama reprodukcinės medicinos interesams, pasipriešino Teisingumo ministerijos siūlymams atšaukti donorų anonimiškumą.³⁰ Pasirodančius mokslinius tyrimus apie probleminius heterologinio dirbtinio apvaisinimo psichosocialinius aspektus yra linkstama nutylėti, tačiau palankiai ir gausiai profesinėje mokslinėje spaudoje interpreduojami tie moksliniai tyrimai, kurie nenustato kokių nors vaikų, pradėtų pasitelkus donorus, emocinės raidos ypatumų.³¹ Bet kuriuo atveju pasirodantys moksliniai tyrimai signalizuoja, kad atėjo laikas iš vaiko teisių ir interesų perspektyvos permąstyti ilgą laiką medicinos praktikoje vyravusį įsitikinimą, kad heterologinio apvaisinimo problema nereikšminga.

Vaiko interesų pirmumas ir kiti konkuruojantys interesai

Nors vaiko interesų pirmumas mažai kam kelia abejonių, tačiau yra bandoma abejoti, remiantis anglosaksų teisės tradicija, kad vaiko gerovės principo taikymas DA kontekste gali turėti įtakos diskriminacijai bent keliais aspektais: pažeidžiama asmenų reprodukcinė laisvė, t. y. teisė turėti ar neturėti vaikų, taip pat ir laisvė pasirinkti vaiko pradėjimo būdą³²; diskriminuojami tėvai, kurie, pasitelkę aprobuotas DA technologijas, galėtų susilaukti vaikų, kitų tėvų, kurie gali susilaukti vaikų natūraliu būdu, atžvilgiu (tai reikštų ne tik neteisėtą reprodukcinės autonomijos suvaržymą, bet ir savotišką tėvystės „licencijavimą“)³³; taip pat yra diskriminuojami asmenys, turintys skirtingą požiūrį, kas yra šeima, t. y. jiems yra primetamas „oficialus“ šeimos modelis (šiuo atžvilgiu būtų diskriminuojamos vienišos moterys ir lesbietės).³⁴ Kai kurie teoretikai bando abejoti, kad vaiko interesų pirmumas apskritai yra netaikytinas dirbtinio apvaisinimo technologijų aplinkoje, nes geriausiai atveju „vaiko gerovės principo taikymas yra nesąžiningas ir neteisėtas“, o blogiausiai atveju „nenuoseklus ir iš esmės bereikšmis“, nes „vaiko, kuris dar neegzistuoja, gerovė, paprastai ir grubiai tariant, nėra teisės reikalas“ arba ši „šeimos teisės apsauginė funkcija yra taikytina tik jau egzistuojančiam vaikui, ir neturi nieko bendra su poros pasirinkimu iki vaiko pradėjimo“³⁵.

Bendroji prieštaravimų vaiko interesų pirmumo principui matrica – asmens autonomijos principo kaip prioritetinės vertybės išskėlimas, ja remiantis yra vertinami veiksmai, kurie iš pirmo žvilgsnio, atrodo, niekam nedaro žalos. Šis požiūris yra būdingas anglosaksų liberalaus mąstymo tradicijai, kilusiai iš J. S. Millio veikalo *On liberty*,³⁶ kuriame jis pateikia takoskyrą tarp save vertinančio elgesio ir kito vertinančio elgesio. Vėliau šis požiūris buvo išplėtotas H. L. A. Harto³⁷ ir P. Devlino³⁸ diskusijose apie valstybės kišimosi į privačią moralę ribas. Šiuolaikinei autonomijos interpretacijai būdinga, kad autonomijos sąvokos šerdis telkiasi apie seksualinę moralę. Tokiu būdu plačiai suponuojama, kad visi klausimai, susiję su šeima ir reprodukcija, yra apibūdinami analogiškai, kaip priklausantys

savęs vertinimo sričiai, ir išsilaisvina iš bet kokių apribojimų, kylančių iš bendrojo gėrio ir viešojo intereso apsaugos.³⁹ Šiuolaikinis reprodukcinės autonomijos išskėlimas į principinės vertybės vietą šeimos santykiuose gali atrodyti kaip nenuginčijama Vakarų tradicijos tąsa, o egzistuojantys kitokie požiūriai mums gali atrodyti kaip keistos anomalijos. Tačiau, istoriškai pažvelgus tiek į Vakarų, tiek į kitas civilizacijas, galima pastebėti, kad šeimos santykiai, taip pat ir santykiai, susiję su vaiko pradėjimu, nebuvo tik privatus suinteresuotų pusių reikalas.⁴⁰ Visuomenės skirtingu istoriniu laikotarpiu išplėtojo draudimų, susijusių su šeima, sistemą, kuri vėliau buvo inkorporuota ir į teisę. Kraujomaišos, nesantuokinių ryšių, sutuoktinių neištikimybės ar išprievartavimo draudimas kilo iš visuomenės susirūpinimo vaikų, gimstančių iš tokių santykių, gerove. Be to, tokie santykiai, iš kurių gimsta vaikai, lemia jų tapatumą, t. y. vaiko santykius su tikrais broliais ir seserimis, seneliais, dėdėmis ir tetomis, pusbroliais ir pusseserėmis. Galiausiai šie santykiai lemia rasę, kilmę, paveldėjimą ar genetinį paveldimumą. Pateikti pavyzdžiai nėra tik empiriniai faktai, jie kartu iliustruoja, kad visuomenė klausimais dėl vaikų pradėjimo yra linkusi nusistatyti ribas, tiek moraliniais, tiek teisiniais draudimais siekdama užtikrinti savo mažiausiai apsaugotų narių, t. y. vaikų gerovę. Galiausiai panašaus pobūdžio draudimus galima pamatyti ir šiuolaikinėse liberaliose visuomenėse: pvz., retas kol kas pateisins kraujomaišą ar žmogaus klonavimą reprodukciniais tikslais.

Diskusijose netrūksta noro dirbtinio apvaisinimo technologijų prieinamumo klausimą susieti su kylančios iš reprodukcinės autonomijos vadinamosios reprodukcinės laisvės klausimu, tai yra teise laisvai nuspręsti turėti ar neturėti vaikų. Reprodukcinės teisės, arba reprodukcinės laisvės – tai terminas, radęsis praėjusio amžiaus aštuntojo dešimtmečio pabaigoje – devintojo dešimtmečio pradžioje JT konferencijose Kaire (1994 m.) ir Pekine (1995 m.), kuomet kai kurios nevyriausybinės organizacijos tarptautiniu mastu siekė įteisinti žmogaus teisių pavidalu tokias besivystančių šalių gyventojų skaičiaus reguliavimo ir šeimos planavimo priemones kaip abortus, kontracepciją ir pan. Tuo metu tarptautinė bendruomenė atsisakė tai padaryti ir kol kas tarptautiniame žmogaus teisių kataloge vadinamųjų reprodukcinėse teisių nėra. Reprodukcinė autonomija, suprantama kaip laisvė bet kokiomis priemonėmis siekti norimo rezultato, taip pat ir reprodukcinėse technologijų srityje, bent jau kol kas nėra tarptautinės teisės kategorija, kuri būtų privaloma *erga omnes*, tokios kategorijos nėra ir didžiosios daugumos šalių, taip pat ir Lietuvos, vidaus teisėje. Taigi reprodukcinės autonomijos argumento vartojimas teisiniuose debatuose dėl dirbtinio apvaisinimo technologijų reguliavimo tampa nepagrįstas. Kita vertus, nors tarptautiniuose žmogaus teisių dokumentuose nėra pripažintų reprodukcinėse teisių, tačiau kai kuriose šalyse šios teisės ar atskiri jų fragmentai yra įvardyti teisės aktuose, kaip, pvz., atitinkamai Latvijos Reprodukcinės sveikatos įstatyme⁴¹ arba Didžiosios Britanijos Žmogaus teisių akto 8 str. Bet kokių atveju tai yra sporadiški fragmentai, ir sunku pasakyti, ar tai yra nuosekli teisės tendencija.

Kalbant apie nevaisingų tėvų diskriminaciją, oponentai pasitelkia į pagalbą konfliktuojančių interesų konkurencijos taisyklę. Formaliųjų prasme, net pasitelkiant į pagalbą šią taisyklę, mes negalime DA technologijų prieigos apribojimus kvalifikuoti kaip atskiros individų grupės diskriminavimą. Visų pirma vaiko interesų pirmumas yra dualistinė koncepcija: viena vertus, tai yra pirmaeilė aplinkybė priimančioms priemonėms ir sprendimus

vaiko atžvilgiu, kitaip tariant, valstybės veiksmus ribojantis faktorius (pozityvi pareiga) priimant politinius ir teisinius sprendimus, antra vertus, vaiko gerovė yra suprantama, ir tai ne kartą pažymėjo JT Žmogaus teisių komitetas, kaip vaiko teisė, t. y. kad vaiko interesai dėl jo fiziologinio ir psichologinio vystymosi ypatumų būtų prioritetingi, kai yra priimami sprendimai jo atžvilgiu. Taigi vaiko interesai stovi hierarchiškai aukščiau negu suaugusiųjų teisės.

Kalbant apie galimą diskriminaciją asmenų, kurie turi kitokią, skirtingą nei tradicinę, šeimos sąvoką, oponentai pasitelkia argumentą, kad natūraliu būdu gimstantiems vaikams taip pat gali būti iš anksto lemta augti su vieniša motina ar netradicinėse partnerystėse. Nors dabartinėje šeimos teisėje, ar tai būtų kodeksų normos, ar teismų praktika, vis dar konstatuojama prezumpcija, kad vaiko interesai ar poreikiai sutampa su motinos, negalima nepastebėti, kad egzistuoja aplinkybės, kai vaiko gerovės interesai ir motinos interesai gali konfliktuoti. Su vaiko gerovės principu yra glaudžiai susijęs „pagarbos šeimos ryšiams“ principas. Vaiko teisių konvencijos preambulėje valstybės pripažįsta, kad šeima yra pagrindinė visuomenės ląstelė ir natūrali visų jos narių, ypač vaikų, augimo ir gerovės aplinka ir kad „vaikas visapusiškai ir harmoningai vystytis gali tik augdamas šeimoje, jausdamas laimę, meilę ir supratimą“. Taigi šeimos aplinka yra pripažįstama, kaip palankiausia vaiko vystymuisi, kai jos santykis su tėvais yra tiesioginis, ir tai turi būti ginama, jei tai neprieštarauja jo interesams. Tai reiškia, kad valstybė prisiima pozityvią pareigą dėti pastangas, kad vaikas galėtų gyventi tokioje aplinkoje. Nagrinėjant Vaiko teisių konvencijos 8 str. nuostatą (įsipareigojimas gerbti vaiko teisę žinoti savo tėvus) kartu su 9 str. nuostata (įsipareigojimas gerbti vaiko teisę palaikyti ryšius su abiem tėvais, jei jie gyvena atskirai) bei vaiko interesų pirmumo principu, išaiškėja, kad egzistuoja vaiko teisė palaikyti ir plėtoti stiprius ryšius tiek su tėvu, tiek su motina. Kitaip tariant, jau nuo gimimo vaikas turi teisę, nors ir neabsoliučią, į šeimos ryšius, kuri jau artikuliuojama ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos taikymo praktikoje.⁴² Kita vertus, yra žinoma, kad realiame gyvenime neretai atsitinka taip, kad vaikas dėl vienokių ar kitokių nuo jo nepriklausančių aplinkybių negali gyventi ir augti tokioje aplinkoje, ir valstybė ar visuomenė negali garantuoti jam tokios aplinkos. Nepaisant valstybės ribotų galimybių garantuoti vaiko asmenybės raidai saugią ir harmoningą aplinką, ji sykiu negali bendrininkauti ar pozityviais veiksmais prisidėti sąmoningai kurdamą prielaidas tokiai vaiko aplinkai, kurioje jam būtų trukdoma visavertiškai vystytis ir palaikyti stiprius ryšius su abiem biologiniais tėvais.

Išvados

Vaiko interesų pirmumo principas yra imperatyvi tarptautinė žmogaus teisių norma. Valstybės, ratifikavusios Vaiko teisių konvenciją, įsipareigoja savo vidaus teisėje taikyti minėtą normą visais atvejais, kai yra priimami sprendimai, susiję su vaiku. Dirbtinis apvaisinimas yra neabejotinai susijęs su vaiko, gimšančio pasitelkus tokias procedūras, interesais, todėl vaiko interesų prioritetas turi būti pagrindinis principas reguliuojant dirbtinio apvaisinimo procedūras, įvertinant tiek medicininį, tiek psichosocialinį aspektą. Daug problemų žmogaus teisių požiūriu kelia heterologinio dirbtinio apvaisinimo, ypač anoniminės do-

norystės įteisinimas. Vis daugiau Europos šalių, kuriose yra įteisintas heterologinis apvaisinimas, donorų anonimiškumą traktuoja kaip rimtą kliūtį siekiant harmonizuoti nacionalinę teisę su Vaiko teisių konvencijos 7 ir 8 str. nuostatomis. Nors pastarųjų problemų, susijusių su donorų anonimiškumu, sprendimo tendencija tampa akivaizdi, gausėjantys moksliniai tyrimai signalizuoja, kad atėjo laikas apskritai permąstyti iš vaiko teisių ir interesų perspektyvos jau ilgai medicinos praktikoje vyraujančią įsitikinimą, kad heterologinio apvaisinimo problema psichosocialine prasme nereikšminga. Todėl bandymai įteisinti heterologinį dirbtinį apvaisinimą Lietuvoje ne tik prieštarautų vaiko interesų prioritetui ir kitoms Lietuvos teisės aktuose įtvirtintoms vaiko teisėms, bet kartu reikštų ir įstatymo leidėjo trumparegišką požiūrį, neigiantį įsitvirtinančias priešingas tendencijas tarptautinėje teisės praktikoje.

NUORODOS

- ¹ Juškevičius J. Kai kurie teisės į gyvybę prenataliniu laikotarpiu probleminiai aspektai // Sveikatos mokslai. 2007. Nr. 2.
- ² Freeman M. The new birth right? Identity and the child of the reproduction revolution // The International Journal of Children's Rights. 1996. Vol. 4. P. 273–297; Blyth E. Donor assisted conception and donor offspring rights to genetic origins information // The International Journal of Children's Rights. 1998. Vol. 6. P. 237–253; Breen C. Poles apart? The best interest of the child and assisted reproduction in the antipodes and Europe. The International Journal of Children's Rights. 2001. Vol. 9. P. 157–180.
- ³ Karp J. The Best Interests of the Child // The best interest of the child in the European Union. Report from a Conference held in the Swedish Parliament. Stockholm. May 28–29. 1997. P. 23.
- ⁴ Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius. Vilnius: Teisinės informacijos centras. 2006. P. 141–142.
- ⁵ Jackson E. Conception and the Irrelevance of the Welfare Principle // Medical Law Review. 2002. Vol. 10. P. 176–203; Laing J. A., Oderberg D. S. Artificial Reproduction, the 'Welfare principle' and the Common Good // Medical Law Review. 2005. Vol. 13. P. 328–356. 332.
- ⁶ Karp J. The Best Interests of the Child // The best interest of the child in the European Union. Report from a Conference held in the Swedish Parliament. Stockholm, May 28–29. 1997. P. 21–23.
- ⁷ House of Commons, Science and Technology Committee. Human Reproductive Technologies and the Law. Fifth Report of Session 2004–05. Vol. I. London: The Stationery Office Limited, 24 March. 2005. P. 19.
- ⁸ Narbekovas A., Žukauskaitė J., Širinskienė A. Informacijos apie riziką sveikatai apimties klausimas duodant sutikimą dirbtinio apvaisinimo *in vitro* procedūrai // Sveikatos mokslai. 2007. Nr. 2.
- ⁹ Medical Research Council. Assisted reproduction: a safe, sound future. 2004. P. 2.
- ¹⁰ Powell K. Seeds of doubt // Nature. Apr 17. 2003. Vol. 422. No. 6933. P. 656–658.
- ¹¹ Défenseur des Enfants. Rapport du Défenseur des Enfants au Comité de suivi de la Convention Internationale relative aux Droits de l'Enfant. 2004. P. 8.
- ¹² House of Commons, Science and Technology Committee. Human Reproductive Technologies and the Law. Fifth Report of Session 2004–05. Vol. I. London: The Stationery Office Limited. 24 March. 2005. P. 14.
- ¹³ Savulescu J. Deaf Lesbians, Designer Disability and the Future of Medicine // British Medical Journal. 2002. Vol. 32. P. 771–773.
- ¹⁴ Suomijos atvejo citavimas nėra tinkamas pavyzdys, iliustruojantis reprodukcinės medicinos bendruomenės savireguliacijos efektyvumą, nes būtent gerai organizuotos šios bendruomenės pastangomis jau trečią dešimtmetį veiksmingai žlugdomos bet kokios įstatymų leidybos iniciatyvos, žr. Burrell R. Assisted Reproduction in the Nordic Countries. A comparative study of policies and regulation. Nordic Committee on Bioethics. October 2005. P. 35–41. www.ncbio.org. 2006.12.10.
- ¹⁵ Lietuvoje heterologinis dirbtinis apvaisinimas pagal galiojančią Sveikatos apsaugos ministro 1999 m. gegužės 24 d. įsakymą Nr. 148 Dėl dirbtinio apvaisinimo tvarkos patvirtinimo yra neleidžiamas, kai tuo tarpu Seimui

- pateikto svarstyti kaip pagrindo Dirbtinio apvaisinimo įstatymui įstatymo projekto Nr. IXP-1966(2) autorė – Sveikatos apsaugos ministerija siūlo jį įteisinti.
- ¹⁶ *Busnelli F. D.* Procreazione artificiale e filiazione adottiva // Tomasini M. F. (ed.) *La filiazione tra scelta e solidarietà familiare*. Torino: Giappichelli. 2003.
- ¹⁷ *Shapo H.* Assisted reproduction and the law: disharmony on a divisive social issue // *Nortwestern University Law Review*. 2006. Vol. 100. P. 465–479.
- ¹⁸ Gali būti įvairios kombinacijos: dažniausias atvejis, kai egzistuoja viena motina ir du tėvai (genetinis ir socialinis). Pasitaiko, kad būna dvi motinos (genetinė motina nesutampa su socialine motina, kuri išnešioja kūdikį) ir tėvas (genetinis, kartu sutampantis su socialiniu). Sudėtingiausias atvejis, kai šeimą sudaro dvi ar trys motinos (viena genetinė ir viena socialinė, arba viena genetinė, kita išnešiojančioji, o dar kita socialinė) ir du tėvai (genetinis ir socialinis). Paskutinis atvejis yra rečiausias, kadangi abu tėvai pradeda vaiką, kurio genetinis paveldas yra visiškai svetimas porai: tai prieštarautų bendrajai motyvacijai, skatinančiai tėvus reikalauti dirbtinio apvaisinimo, t. y. norėti vaiko, kuris bent iš dalies turėtų tėvų genetinį paveldą.
- ¹⁹ *Snowden R., Mitchel G. D., Snowden E. M.* Artificial Reproduction: A Social Investigation. London: George Allen and Unwin. 1983; *Snowden, R., Snowden, E.* Families created through donor insemination // *Daniels K., Haines E.* (eds.) *Donor Insemination: International Social Science Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press. 1998. P. 33–52.; *Baran A., Panor R.* Lethal Secrets: The Psychology of Donor Insemination, Problem and Solution. New York: Amistead Press. 1993; *McWinnie A.* Families from assisted conception: ethical and psychological issues // *Human Fertility*. 2000. Vol. 13. P. 13–19.
- ²⁰ *McWinnie A.* Gamete donation and anonymity: Should offspring from donated gametes continue to be denied knowledge of their origins and antecedents? // *Human Reproduction*. 2001. Vol. 16. P. 807–817.
- ²¹ *Detrick S.* (ed.) *The United Nations Convention on the Rights of the Child: A Guide to the “Travaux Préparatoires”*. Dordrecht: Martinus Neijhoff Publishers. 1992. P. 295–296.
- ²² *Blyth E. et al.* The implications of adoption for donor offspring following donor-assisted conception // *Child and Family Social Work*. 2001. Vol. 6. P. 295–304.
- ²³ *Buquicchio – De Boer M.* The protection of Children Rights in Europe and the UN Convention of the Rights of the Child // *Vildhaber L. et al.* (eds.) *Protection of Human Rights: The European Perspective*. Studies in memory of Rolv Ryssdal. Keulen: Carl Heymans Verlag. 2000.
- ²⁴ *Frith L.* Beneath the Rhetoric: The Role of Right in the Practice of Non-Anonymous Gamete Donation // *Bioethics*. 2001. Vol. 15. P. 473–484.
- ²⁵ *Turner A. J., Coyle A.* What does it mean to be a donor offspring? The identity experiences of adults conceived by donor insemination and the implications for counselling and therapy // *Human Reproduction*. 2000. Vol. 15. P. 2041–2051; *Gottlieb C., Lalos O., Lindblad F.* Disclosure of donor insemination to the child: the impact of Swedish legislation on couples’ attitudes // *Reproduction*. 2000. Vol. 15. P. 2052–2056.
- ²⁶ *Rose V.* Secretary of State for Health. 2002. 2 F. L. R. 962. 2002. E. W. H. C. (Admin.) 1593.
- ²⁷ House of Commons, Science and Technology Committee. *Human Reproductive Technologies and the Law*. Fifth Report of Session 2004–05. Vol. I. London: The Stationery Office Limited. 24 March. 2005. P. 67.
- ²⁸ *Blyth E. Farrand A.* Anonymity in donor-assisted conception and the UN Convention on the Rights of the Child // *International Journal of Children’s Rights*. 2004. Vol. 12. P. 89–104.
- ²⁹ *Gottlieb C., Lalos O., Lindblad F.* Disclosure of donor insemination to the child: the impact of Swedish legislation on couples’ attitudes // *Reproduction*. 2000. Vol. 15. P. 2052–2056.
- ³⁰ *Burrell R.* Assisted Reproduction in the Nordic Countries. A comparative study of policies and regulation. Nordic Committee on Bioethics. October 2005. P. 35–41. www.ncbio.org. 2006 12 10.
- ³¹ Ypač reprodukcinės medicinos darbuotojų yra cituojami Golombok et al. (vienas iš paskutinių darbų – *The European Study of Assisted Reproduction Families: The Transition to Adolescence*. *Human Reproduction*. 2002. Vol. 17. P. 830–840) tyrimai, kuriuos sociologai kritiškai vertina dėl reikšmingų metodologinių atliktų tyrimų trūkumų, pvz., ydingo reprezentatyvių tyrimo grupių parinkimo, kai tarpusavy buvo lyginami tik vaikai, auginami vienišų lesbiečių ir heteroseksualių moterų, nieko nežinantys apie savo gimimo aplinkybes, o lesbiečių atveju dauguma šių vaikų nenutuokia apie savo motinų lytinę orientaciją; žr. Affidavit of Stephen Lowell Nock, Halpern v. Attorney General of Canada. No. 684/00. (Ont. Sup Ct. of Justice).
- ³² *Jackson E.* *Regulating Reproduction: Law, Technology and Autonomy*. Oxford: Hart. 2001.
- ³³ *Harris J.* *Rights and Reproductive Choice* // *Harris J., Holm S.* (eds.) *The Future of Human Reproduction: Ethics, Choice and Regulation*, Oxford: Clarendon press. 1998. P. 5–37.

- ³⁴ *Robinson B. E. S.* Birds do it. Bees do it. So why not single women and lesbians? // *Bioethics*. 1997. Vol. 11. N. 3-4. P. 217-227.
- ³⁵ *Jackson E.* Conception and the Irrelevance of the Welfare Principle // *Medical Law Review*. 2002. Vol. 10. P. 176-203.
- ³⁶ *Mill J. S.* Apie laisvę. Vilnius: Pradai. 1995.
- ³⁷ *Hart H. L. A.* Law, Liberty and Morality. Oxford: Oxford University Press. 1963.
- ³⁸ *Devlin P.* The Enforcement of Morals. Oxford: Oxford University Press. 1965.
- ³⁹ *Laing J. A., Oderberg D. S.* Artificial Reproduction, the 'Welfare principle' and the Common Good // *Medical Law Review*. 2005. Vol. 13. P. 328-356, 332.
- ⁴⁰ *Ibid.*
- ⁴¹ Analogiškas įstatymo projektas, kurį pagal trečiojo pasaulio šalims pritaikytą modelį parengė Niujorke ziduojančios nevyriausybinių organizacijų Reprodukinių taisyčių centras, buvo atmestas Lietuvos Respublikos Seime.
- ⁴² *Sagatys G.* Vaiko teisė į šeimos ryšius. Vilnius: Teisinės informacijos centras. 2006.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

1. Affidavit of Stephen Lowell Nock, Halpern v. Attorney General of Canada. No. 684/00 (Ont. Sup Ct. of Justice).
2. *Baran A., Panor R.* Lethal Secrets: The Psychology of Donor Insemination, Problem and Solution. New York: Amistead Press. 1993.
3. *Blyth E.* Donor assisted conception and donor offspring rights to genetic origins information // *The International Journal of Children's Rights*. 1998. Vol. 6. P. 237-253.
4. *Blyth E., Farrand A.* Anonymity in donor-assisted conception and the UN Convention on the Rights of the Child // *International Journal of Children's Rights*. 2004. Vol. 12. P. 89-104.
5. *Blyth E. et al.* The implications of adoption for donor offspring following donor-assisted conception // *Child and Family Social Work*. 2001. Vol. 6. P. 295-304
6. *Breen C.* Poles apart? The best interest of the child and assisted reproduction in the antipodes and Europe. *The International Journal of Children's Rights*. 2001. Vol. 9. P. 157-180.
7. *Buquicchio -De Boer M.* The protection of Children Rights in Europe and the UN Convention of the Rights of the Child // *Vildhaber L. et al. (eds.) Protection of Human Rights: The European Perspective. Studies in memory of Rolv Ryssdal*. Keulen: Carl Heymans Verlag. 2000.
8. *Burrell R.* Assisted Reproduction in the Nordic Countries. A comparative study of policies and regulation. *Nordic Committee on Bioethics*. October 2005 // www.ncbio.org. 2006 12 10.
9. *Busnelli F. D.* Procreazione artificiale e filiazione adottiva // *Tomasini M.F. (ed.) La filiazione tra scelta e solidarietà familiare*. Torino: Giappichelli. 2003.
10. *Défenseur des Enfants.* Rapport du Défenseur des Enfants au Comité de suivi de la Convention Internationale relative aux Droits de l'Enfant. 2004. P. 8.
11. *Detrick S. (ed.)* The United Nations Convention on the Rights of the Child: A Guide to the "Travaux Préparatoires". Dordrecht: Martinus Neijhoff Publishers. 1992.
12. *Freeman M.* The new birth right? Identity and the child of the reproduction revolution // *The International Journal of Children's Rights*. 1996. Vol. 4. P. 273-297.
13. *Frith L.* Beneath the Rhetoric: The Role of Right in the Practice of Non-Anonymous Gamete Donation // *Bioethics*. 2001. Vol. 15. P. 473-484.
14. *Golombok S. et al.* The European Study of Assisted Reproduction Families: The Transition to Adolescence. *Human Reproduction*. 2002. Vol. 17. P. 830-40.
15. *Gottlieb, C., Lalos, O., Lindblad, F.* Disclosure of donor insemination to the child: the impact of Swedish legislation on couples' attitudes // *Reproduction*, 2000. Vol. 15. P. 2052-2056.
16. *Harris J.* Rights and Reproductive Choice // *Harris J., Holm S. (eds.)*. The Future of Human Reproduction: Ethics, Choice and Regulation, Oxford: Clarendon press. 1998. P. 5-37.

17. House of Commons, Science and Technology Committee. Human Reproductive Technologies and the Law. Fifth Report of Session 2004–05. Vol. I. London: The Stationery Office Limited. 24 March. 2005.
18. Jackson E. Conception and the Irrelevance of the Welfare Principle // *Medical Law Review*. 2002. Vol. 10. P. 176–203.
19. Juškevičius J. Kai kurie teisės į gyvybę prenataliniu laikotarpiu probleminiai aspektai // *Sveikatos mokslai*. 2007. Nr. 2.
20. Laing J. A., Oderberg D. S. Artificial Reproduction, the ‘Welfare principle’ and the Common Good // *Medical Law Review*. 2005. Vol. 13. P. 328–356. 332.
21. Karp J. The Best Interests of the Child // The best interest of the child in the European Union. Report from a Conference held in the Swedish Parliament. Stocholm. May 28–29. 1997.
22. McWinnie A. Families from assisted conception: ethical and psychological issues // *Human Fertility*. 2000. Vol. 13. P. 13–19.
23. McWinnie A. Gamete donation and anonymity: Should offspring from donated gametes continue to be denied knowledge of their origins and antecedents? // *Human Reproduction*. 2001. Vol. 16. P. 807–817.
24. Medical Research Council. Assisted reproduction: a safe, sound future. 2004.
25. Narbekovas A., Žukauskaitė J., Širinskienė A. Informacijos apie riziką sveikatai apimties klausimas duodant sutikimą dirbtinio apvaisinimo in vitro procedūrai // *Sveikatos mokslai*. 2007. Nr. 2.
26. Powell K. Seeds of doubt // *Nature*. Apr 17, 2003. Vol. 422. No. 6933. P. 656–658
27. Robinson B. E. S. Birds do it. Bees do it. So why not single women and lesbians? // *Bioethics*. 1997. Vol. 11. N. 3–4. P. 217–227.
28. Rose V. Secretary of State for Health [2002] 2 F. L. R. 962, [2002] E. W. H. C. (Admin.) 1593.
29. Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius. Vilnius: Teisinės informacijos centras. 2006.
30. Savulescu J. Deaf Lesbians, Designer Disability and the Future of Medicine // *British Medical Journal*. 2002. Vol. 32. P. 771–773.
31. Shapo H. Assisted reproduction and the law: disharmony on a divisive social issue // *Nortwestern University Law Review*. 2006. Vol. 100. P. 465–479.
32. Snowden R., Mitchel G. D., Snowden E. M. Artificial Reproduction: A Social Investigation. London: George Allen and Unwin. 1983.
33. Snowden R., Snowden E. Families created through donor insemination // Daniels K., Haimes E. (eds.) *Donor Insemination: International Social Science Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press. 1998. P. 33–52.
34. Turner A. J., Coyle A. What does it mean to be a donor offspring? The identity experiences of adults conceived by donor insemination and the implications for counseling and therapy // *Human Reproduction*. 2000. Vol. 15. P. 2041–2051.

Gauta: 2007 01 15

Parengta spaudai: 2007 04 20

Jonas JUŠKEVIČIUS

THE BEST INTEREST OF THE CHILD IN THE CONTEXT OF THE ASSISTED REPRODUCTION

S u m m a r y

The language of individual rights is generally invoked when discussing the legal limits for assisted reproduction techniques (ART). The argument based on a particular individual right could justify a particular stance on assisted procreation. In that highly controversial area collide different rights and interests of all subjects involved.

Usually in these debates a desire of adult individuals for genetically related offspring is highlighted, meanwhile the rights and interests of the future child are neglected. The fact that interests of the child were left out of consideration was conditioned both because of the strong influence of reproductive medicine professionals and the legal uncertainty of a child to-be-born. Recently, a novel category of the human rights law - the principle of „the best interest of the child“ is gradually entering into the debates.

The principle enables to evaluate the interest of the child in the perspective, and it seems that the employment of that principle in the area of assisted reproduction is highly appropriated in order to avoid one-sided discussions and conclusions and to highlight the perspective of the children being created by ART. There could be identified two aspects of the child welfare in the assisted reproduction: medical and psycho-social. The psycho-social aspect of the child welfare especially confronts with the practice of heterologous ART which meets the needs and wishes of adult infertile individuals. Recent follow-up studies disclose many vulnerability aspects of donor conceived offspring which induce legal scholars to re-think long held views about heterologous conception. Moreover, the provisions of UN Convention on the Rights of the Child on child welfare oblige to do that.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: vaiko interesų pirmumas, individo teisės, heterologinis dirbtinis apvaisinimas, donorų anonimiškumas, reprodukcinė autonomija.

KEY WORDS: the best interest of the child, rights of individual, heterologous assisted reproduction, donor anonymity, reproductive autonomy.

Jonas JUŠKEVIČIUS – Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Bioteisės katedros vedėjas, docentas. El. paštas: biok@mruni.lt.

Jonas JUŠKEVIČIUS – associated professor at Law Faculty of Mykolas Romeris University, Head of Biolaw Department. E-mail: biok@mruni.lt.